

D 12271

*Rebec
Lusa*

Erinda

Erinda

Erinda

Viva Tito

Wira

Virva

Erinda

Erinda

3

Erinda

Erinda

PARTIZAN

PUNTARJI

*O, puntarji so dobro znali:
kdor za svobodo in svoj rod umira,
gradove vse in ječe vse podira.*

*Narod od Alp in do Soče, Jadrana,
staro je pravdo stoletja iskal.
Zmaga nikomur ne bo darovana,
če si jo v borbi ne bode jemal.*

*
* *

*Ne z zlatimi, s krvavimi črkami je pisana knjiga slovenske zgodovine.
Nobeno delo, ki ga je izvršil človek v prilog svobode,
ne izgine za vekomaj. Ne ogenj ga ne more za vekomaj pokončati
ne meč.*

(CANKAR)

*
* *

*Nasilni vdor fašističnih krdel,
pregoni, rop, izdaja in umor
so naše ljudstvo dvignili v upor:
Naznanil ga je partizanski strel!
Odjeknili so v Bazovici strelji,
ugasnila mlada so življenja,
a iz krvi nedolžnih, iz trpljenja,
je črpal narod moč in se boril
in trinajst let kasneje s partizansko borbo
fašistične okove je zdrobil.*

12271

21780

*
* *

*Jaz vem za domovino in mi vsi jo slutimo.
Kar so nam siloma vzeli, za kar so nas ogoljufali, sma dobili povrnjeno
in poplačano s stoterimi obrestmi! Naša domovina je boj in prihodnjost,
ta domovina je vredna najzlahtnejše krvi in najboljšega življenja.*

(CANKAR)

SVOBODA!

nih škvader. Omeniti je še treba, da so bile v istem času z najbolj načrtno doslednostjo uničene tudi vse slovske gospodarske ustanove, od katerih je bilo nekaj precej pomembnih v tukajšnjem gospodarskem življenju.

S takim ravnanjem si je italijanski fašizem kopal grob samemu sebi. V naših krajih je fašizem začel svoj pohod do oblasti, a tu je tudi našel prvi in najbolj silen odpor.

Slovski živelj je v svoji obrambi proti dokončnemu uničenju našel močnega zaveznika v italijanskem svobodoljubnem proletariatu Trsta in drugih mest Julijske Krajine. Proletariat naših mest s svojimi slavnimi revolucionarnimi tradicijami ni nikdar klonil pred fašizmom niti v času najhujšega preganjanja. V vseh političnih zaporih in konfinacijah italijanskega polotoka so bili naši ljudje sorazmerno najmočnejše zastopani. Ni bilo političnega zapora v Italiji, kjer ne bi bili našli Slovence ali tržaškega proletarca.

Slovsno prebivalstvo je najbolj občutilo ukinitve vseh kulturnih in prosvetnih društev, ki jih je v dobi desetletij z velikimi napori in žrtvami ustvarilo. Zato se je kulturno udejstvovanje nadaljevalo tudi v ilegali. Mnogi pogumni prosvetni delavci so zaradi tega bili obsojeni na dolgeletne zaporne kazni.

Toda fašistični pritisk je postal iz dneva v dan hujši. Potrebno je bilo pričeti z bolj odločno akcijo in zgrabiti, če je treba, tudi za orožje. Najbolj pogumni sinovi našega naroda niso oklevali pred nevarnostjo, začeli so napadati fašističnega tirana z orožjem. Namen teh akcij je bil, da se zaneti iskra upora med ljudstvom, da se mu pokaže pot za bodočo borbo, da se vlje poguma in vere v bodočnost. Namen teh akcij je bil tudi ta, da se obrne pozornost svetovnega demokratičnega mnenja na žalostne razmere, ki so vladale v naši pokrajini. Priznati se mora, da so bili ti prvi neposredni cilji doseženi. Svetovni tisk je začel pisati o Julijski Krajini. Naša tragedija je postala znana tudi izven naših ozkih meja.

Represalije se niso pustile dolgo čakati in so bile krvave. Padle so prve žrtve. Vladimir Gortan je bil junak, ki je dal življenje za svobodo naše zemlje. Sledilo mu je tisoče drugih.

Tržaški proces leta 1931., ki je zahteval štiri žrtve, bazoviške žrtve, je imel svetoven odmev, italijanski fašizem je doživel svoj prvi resni udarec.

Kljub brezumnemu preganjanju fašistične policije se je odpor zati-

ranega primorskega ljudstva še bolj stopnjeval in se oblikoval po vzorcu popolnejših organizacijskih oblik. Primorsko ljudstvo je v borbi proti zatiralcu nudilo edinstven primer enotnosti in strnjivosti.

V tem času se je pojavila na naši politični sceni osebnost, katere važnost in pomen spoznavamo šele sedaj. Med tržaško napredno mladino je začel delovati študent Pinko Tomažič, ki pa ni omejeval svoje aktivnosti samo na Trst, poznan je bil tudi v najbolj zakonitih krajih Primorske, predvsem na Krasu in na Vipavskem. Šele sedaj lahko ocenimo veličino tega mladega junaka, ki je bil obenem agitator, organizator in globok ideolog. V njegovem političnem in privatnem življenju ne moremo najti madeža ali slabosti, bil je lik pravega komunisti in revolucionarja. Več kakor deset let od tega je on prikazal pravilno rešitev narodnega vprašanja in državne pripadnosti Julijske Krajine. Ta svoj princip je zagovarjal brez strahu in oklevanja pred komur koli, zagovarjal ga je tudi pred izrednim sodiščem, ki ga je obsodilo na smrt.

Točno deset let po prvem velikem procesu se je izredno sodišče ponovno preselilo v Trst, da zopet sodi najbolj pogumne sinove našega ljudstva. Fašistična Italija je tedaj bila že v vojni. Proces leta 1941. ni imel več bistega manifestativnega in propagandnega značaja, kakor proces leta 1931., to je bilo dejanje samoprambe umirajočega fašizma. Rimska vlada je hotela že v kali zatreti upor, ki je rasel iz dneva v dan. Ko se je proces vrnil so v primorskih gozdovih že pokale prve partizanske puške in oznanjevale zarjo svobode.

Junako vedenje naših tovarišev na procesu je prisililo do spoštovanja same krvnike. Smelost in kljubovalnost Pinka Tomažiča, ki se ni branil pred fašističnimi sodniki, temveč obtoževal in obsojal fašizem, sta bili kasneje vzgled vsem borcem za svobodo, ki so ravno tako kot on neustrašno zrlk smrti v oči. Na openskem strelišču so fašisti uničili mlado življenje Pinka Tomažiča in njegovih tovarišev, toda Pinkove besede so ostale žive. Njegovim smernicam sledimo še danes v naši vsakodnevni borbi. Pinko Tomažič je namreč že pred desetimi leti glasno povedal, da Trst spada k zaledju, ker brez zaledja ne more živeti, da Trst, ki je sicer italijanski otok na slovenski zemlji, lahko ostaja in uspeva samo v jugoslovanski državni skupnosti, ki nudi Trstu vse možnosti razvoja. V novi socialistični državi se nima italijanski živelj Julijske Krajine ničesar bati za svoj narodni obstoj.

Naziv Julijska Krajina je novi izraz, s katerim se pojmuje vse ozemlje, ki si ga je Italija priključila po prvi svetovni vojni. Primorska je samo del Julijske Krajine. Ta nova italijanska pokrajina je štela nekaj manj kakor milijon prebivalcev, od katerih dve tretjini Slovanov (Slovencev in Hrvatov) in ena tretjina Italijanov.

Politična zgodovina narodov Julijske Krajine je zelo pestra. Pred italijansko okupacijo ni ta zemlja nikoli tvorila enotne upravne celote niti pod stoletno avstrijsko upravo, ki ne bi bila imela pravi nobene koristi, s tem da bi bila narode Julijske Krajine združila in tesneje povezala med seboj. Gospodarsko ni ta deželica tako revna, kot bi jo hoteli nekateri prikazati, a je vse prej kot bogata. Njeno največje bogastvo so pridne roke in podjetnost njenih prebivalcev. Kljub narodnostnim razlikam so prebivalci Julijske Krajine dolga stoletja živeli v medsebojnem spoštovanju, narodna mrznja jim je bila docela tuja. Italijanski imperializem, ki se je rodil v zadnjih desetletjih prejšnjega stoletja, je prinesel to prekletstvo v naše kraje in ga preimenoval v iredentizem. Starejši ljudje in vsi oni, ki se za taka vprašanja zanimajo, prav dobro vedo, koliko je bil ta iredentizem iskren in komu je resnično služil.

Kakor je vsem znano, je imperialistična Italija dobila to ozemlje kot svoj delež plena in kot plačilo za soudeležbo v imperialistični vojni. Prišla je seveda zavita v plašč osvoboditeljice trpečih bratov, ki so stoletja ječali pod tevtonsko peto, in prinesla s seboj svojo dvatisočletno kulturo. Take in še bolj puhle fraze tvorijo vso ideološko platformo iredentizma, ki je v času svojega obstoja prizadejal toliko gorja tukajšnjemu ljudstvu in ne samo Slovincem in Hrvatom. Iredentizem je namreč pripravil najboljši teren porajajočemu se fašizmu, ki je ravno pri nas našel ugodna tla za svoje prve večje

podvige. Prvi in najbolj važen je D'Annunzijev pohod na Reko.

Ko so si zapadne imperialistične velesile delile plen, se ni nihče vprašal, kakšna je naša zemlja, kdo tu živi in kašne so težnje tega ljudstva. Prav tako je malokateremu v svetu bilo mar, kako upravlja fašistična Italija to svojo novo pokrajino in kako ravna z narodnimi manjšinami.

Četrto stoletja italijanske vlade predstavlja za vso Julijsko Krajino eno najtemnejših dob njene zgodovine. Priča smo bili takemu narodnemu in socialnemu zatiranju, da bi se morali vrniti daleč v najbolj mračni srednji vek, da bi mogli najti bolj divjo in nesmiselno tiranijo.

Slovenci in Hrvati so bili v dvojni meri zatirani, socialno, kakor ves italijanski narod, in narodno. Zatiranje narodnih manjšin je eden med največjimi zločini fašističnega režima in zdli se skoraj nemogoče, da bi se kaj takega moglo dogajati v Srednji Evropi. Rimska vlada je kratko in malo odločila, da morajo slovske manjšine v Julijski Krajini izginiti. Kar se ni dalo doseči s »zakonitim sredstvi«, je bilo poverjeno fašističnim škvadram ter fanatizmu in samovolji posameznih vladnih oblastnikov, ki se v izvrševanju tega poslanstva niso ozirali niti na lastne fašistične zakone. Med »zakonita« sredstva za raznarodovanje spadajo: prepoved uporabe slovskega jezika v javnem in tudi zasebnem življenju, izgon ali premestitev v notranjost države čim večjega števila Slovencev in Hrvatov predvsem izobražencev, uničenje slovske šole, preimenovanje slovskih krajevskih imen. Prišli so celo do poitalijančenja rodbinskih in krstnih imen. Če bi hoteli nadaljevati s tem nastevanjem, ne bi končali nikoli. Vsako kulturno izživljanje je bilo Slovincem onemogočeno. Vsaka, še tako malenkostna manifestacija slovanstva, strogo kaznovana. Slovski jezik je bil izrinjen celo iz cerkve. Vse te »zakonite« ukrepe pa je spremljalo nasilje fašistič-

Težki so bili pohodi v snegu, toda niso omajali železne volje borcev

Sovjetski podpolkovnik Rybačenko govori na taboru OF 30. 7. 1944 v Vipavski dolini

Tovariš Štoka navdušuje o priliki pričetka vstaje

Prišli smo tako do velike prelomnice v zgodovini primorskega ljudstva, prišli smo do leta 1941.

Stara, trhla Jugoslavija je bila uničena, izginila je tako naglo, da so vsi ostali kakor brez sape. Vladajoča klika se je dela na varno s svojimi podrepniki in prepustila narode svoji usodi na milost in nemilost zavojevalca. Vsi stari politikanti, ki so še ostali v domovini, so se pridno deli v službo zatiralca in sedaj odkrito nadaljevali po sramotni poti izdajstva. Toda jugoslovanski narodi se za njih niso zmenili, novi voditelji so stopili iz ljudstva. Začela se je brezkompromisna krvava borba. Iz te borbe je imela zrasti nova Jugoslavija, brez izkoriščevalcev, brez zatiranja, demokratična, socialistična. Narodi Jugoslavije so to razumeli in niso v tej oorbii varčevali z žrtvami, za dosego takega cilja ni bila nobena žrtev prevelika. Skoro istočasno kakor v ostalih pokrajinah Jugoslavije se je začela partizanska borba tudi na Primorskem. V prvem času so bile akcije bolj omejene važnosti in se ne morejo primerjati z boji, ki so se bili v južnih krajih Jugoslavije. Zavojevalec je to ozemlje strogo kontroliral, a poleg tega so bile tu že dvajset let nastanjene številne italijanske divizije. Ako ravno je bil vojaški učinek prvih partizanskih akcij na Primorskem neznaten, so te akcije imele ogromen moralni pomen za vse ljudstvo. Primorci so dvajset let čakali ta trenutek in so z navdušenjem pozdravili prve partizanske strele, ki so odjeknili daleč po vsej primorski zemlji in oznanili začetek borbe. Primorsko ljudstvo se ni balo borbe in žrtev, ker je bilo vajeno in je vedelo, da brez žrtev ni svobode. Povezanost med prebivalci in partizanskimi enotami je bilo tesno kakor malo kje, a stotine primorskih borcev je takoj pristopilo v NOV. Največji del teh borcev je bil poslan na Notranjsko in Dolenjsko, ker na Primorskem še ni bilo mogoče vzdrževati velikih enic posebno zaradi pomanjkanja orožja. Mnogi so se kasneje vrnili bogati z izkušnjami in vojaškim znanjem in so lahko svoje znanje prenesli med mlajše primorske borce.

Prva partizanska četa na Primorskem se je spončano stvorila leta 1941, pri Ilirski Bistrici in je takoj po ustanovitvi imela spopade z italijansko vojsko. Ta edinica se je nato premaknila na Vipavsko in imela močne borbe. Največja je bila na Nanosu 15. aprila 1942. Ze v jeseni 1941. je nekaj notranjskih partizanov prišlo prostovoljno pomagat primorskim partizanskim enotam. Ustvarili so se tako prvi stalni stiki med Primorsko in Jugoslavijo. Ta povezava je z razvojem borbe postajala vedno bolj tesna, tako da sta že pred osvoboditvijo Julijska Kra-

jina in Jugoslavija postali enota tako vojaško kakor tudi politično. Avgusta meseca 1942. se je v Vipavski dolini nad Ozeljanom ustanovil prvi primorski Bataljon, kateremu so borci dali ime največjega primorskega pesnika Simona Gregorčiča. Bataljon je razširil svojo aktivnost na vso Primorsko, njegove čete so operirale na Tolminskem, v Brdih in na Krasu. Kljub slabi oborožitvi je vršil predrzne akcije, uničeval sovražne patrulje in manjše edinice, rušil proge.

Da bi ustvaril možnosti hitrejšega razvoja na Primorskem, da bi Primorcem nudil dragocene izkušnje z Dolenjskega in Notranjskega je glavni štab Slovenije sklenil poslati na Primorsko Loški odred, Konec oktobra 1942. se je odred po dolgi in naporni poti prebil do Vipave in se združil z bataljonom Simona Gregorčiča. Ti edinci sta se spojili in se je tako ustanovil Soški odred.

S prihodom Loškega odreda se je tako močno spremenila situacija na Primorskem, da je novo formirani odred novembra 1942. prešel v partizansko ofenzivo, ki je trajala vse do februarja 1943. V borbi je zaplenil velike količine orožja, tako da so mogli oborožiti nove prostovoljce. Svoje delovanje je Soški odred razširil celo preko stare avstrijsko-italijanske meje v Slovensko Benečijo, ki je bila pod Italijo že od leta 1866. Italijanska vojska je odgovorila s silovito ofenzivo po vzorcu velikih ofenziv, ki so se prej in pozneje vršile na Dolenjskem. Številne divizije so v tej ofenzivi sodelovale, v izredno krvavih borbah so edinice odreda preprečile uresničenje načrtov rimske vlade, partizanstvo ni bilo uničeno, temveč je izšlo iz ofenzive še bolj okrepljeno za nadaljevanje borbe. V aprilu 1943. se je izvršila preočnova edinic. Ustanovljeni sta bili dve udarni brigadi, Simona Gregorčiča in Ivana Gradnika. Prišli so tako do višje organizacijske oblike, Udarne brigada, to je enota, ki je bila sposobna voditi frontalno borbo.

Obe brigadi sta imeli ostre borbe, v katerih je padlo sorazmerno zelo visoko število povražnikov. Izredno težke borbe sta imeli v Slovenski Benečiji in Reziji in ob povratku čez Sočo na Krnu. Na to sta brigadi odšli na Dolenjsko, kjer sta se združili v močno brigado Ivana Gradnika. Na Primorskem je ostal le manjši odred, ki se je pa še pred kapitulacijo Italije razvil v močan in trden odred.

Na isti način se je razvijala NOV v vsej Sloveniji. Kjer so bili pogoji ugodni, je bil razvoj seveda bolj nagel. Srce slovenskega upora je bilo ves čas na Dolenjskem, kjer so imeli svoj sedež glavni štab Slovenije, CK KPS in IOOF. Na jugu države je pa že zopet obstajala jugoslovanska fron-

ta, ki je vezala nase stotisoče sovražnih vojakov.

Veliko prelomnico v NOV predstavlja kapitulacija Italije. Glavni štab Slovenije je kapitulacijo predvideval in jo tudi dočkal v popolni pripravljenosti. Razorožitev italijanskih edinic in osvoboditev vsega ozemlja, zasedenega od Italije, z izjemo Ljubljane, sta bili izvršeni s tako bliskovito naglico in s tako točno organizacijo, da smo nekaj dni kasneje lahko z uspehom kljubovali novemu mnogo močnejšemu sovražniku, nemškim hordam, ki so mislile, da bodo v nekaj tednih uničile NOV v Sloveniji.

Za Primorsko pa je imela kapitulacija Italije še mnogo večji pomen in predstavlja enega med najbolj važnimi dogodki v njeni zgodovini. Kot na en mah je izgubil ves upravni fašistični aparat, oblast so prevzeli narodnoosvobodilni odbori in jo obdržali do končne osvoboditve. To svojo oblast so odbori izvrševali celo v sovražnih postojankah. Izvzeta so bila samo večja mesta, Trst, Gorica itd., toda ko je okupator hotel ven iz teh mest, je moral vedno nastopati z močnimi bojnimi formacijami, katerim je vedno kaka partizanska jedinica branila prodor na osvobojeno ozemlje. V mestih samih se je organiziralo ilegalno delovanje in doseglo tako popolnost, da se niti tu okupator ni čutil varnega. V mestih samih so partizani napadali in zadajali udarce okupatorju; ilegalna aktivnost je bila posebno razvita v Trstu in Gorici, terenci so tu v času borbe zbrali in odposlali ogromne količine materiala vsake vrste, predvsem sanitetnega. Nabrane so bile tudi velike vsote denarja.

Ob kapitulaciji Italije smo pri nas doživeli še drugo zgodovinsko dejstvo izredne važnosti za ves kasnejši razvoj demokratičnega gibanja, Italijanski proletariat Julijske Krajine je masovno pristopil v NOV. V letih 1943 in 1944 se je tako veliko število italijanskih prostovoljcev javilo v partizanske edince, da je dober del bil poslan v Belo Krajino, kjer so bile razmere za prehrano in oborožitev ugodnejše. Stevilne italijanske edince so se borile v sklopu IX. in VII. korpusa. Najbolj znamenite po številnosti in borbenosti so bile: »Brigata Triestina«, »Brigata Fontanot«, bataljoni »Alma Vivoda« in bataljoni »Pino Budičič«. Ne smemo ob tej priliki pozabiti na GAP (Gruppi d'azione patriotici), ki so v Trstu, Tržiču in v bližnji okolici vršili drzne diverzantske akcije. V Trstu se je ustvarila Delavska enotnost—Unità Operaia, v kateri so bili organizirani slovenski in italijanski delavci. Ta organizacija je poleg drugih nalog, ki jih je prej izvršila, zelo uspešno posegla ob strani JA v prouličnih borbah za osvoboditev Trsta.

Septembra 1943 je bila izvedena splošna mobilizacija, odziv je bil

skoraj stoodstoten. V nekaj dneh so bile ustanovljene velike edince, oborožene z italijanskim orožjem. Nove edince, brez vsake vojne izkušnje, so dolgo časa zadržale na goriški fronti nemške tankovske divizije, šele kasneje, spričo mnogo močnejše oborožitve sovražnika in dejstva, da so bile obkoljene, so se v redu umaknile v gozdove. Tu so se reorganizirale in pričele ponovno napadati. Nemška ofenziva prav za prav ni nikoli prenehala. IX. korpus, ki je bil ustanovljen po prvem nemškem navalu, je trajno vodil ogorčene borbe in napadal postojanke, kolone, prometne žile in druge objekte. Zal ne moremo tu opisati primere nadčloveškega junaštva primorskih partizanov, ki so vzbudili največje začudenje pri predstavnikih zavezniških armad, ki so bili ves čas pri štabu IX. korpusa.

Povezanost edinic s prebivalstvom pa je bilo nekaj edinstvenega. Primorci so za partizane dali vse, kar je bilo mogoče, partizane so občudovali in resnično ljubili. Mnogi so žrtvovali življenje za pomaganje partizanom in mnogi so padli kot borci. Mnogo bi morali povedati, da bi mogli opisati vse junaštvo, iznajdljivost, podjetnost in požrtvovalnost naših kurirk, obveščevalcev, intendanтов in drugih terencev.

Partizanske tiskarne so poplavile vso Primorsko z letaki, brošurami, časopisi, izhajal je celo dnevnik »Partizanski dnevnik«. Nekatero izdaje so bile tudi tehnično tako dovršene, da je bilo težko verjeti, da se tiskajo v tako težkih in mnogokrat nemogočih razmerah. Vse te publikacije niso bile propagandnega ali informativnega značaja, v naših partizanskih tiskarnah so prihajale na dan tudi pesmarice in leposlovna dela partizanov pisateljev in pesnikov. Tiskale so se celo šolske knjige, kajti ljudska oblast je po petindvajsetih letih ponovno odprla slovenske šole, ki so jih obiskovali tisoči otrok po vsej Primorski.

Tiskana beseda je bila za nas ravno tako važno orožje kakor topovi in strojnice. Učinkovitosti tega orožja se je zavojevalec dobro zavedal. Vsa okupacijska policija in vsi izdajalci so bili mobilizirani, da bi preprečili, da bi partizanske publikacije prišle med ljudstvo. Toda zaman! Iznajdljivost naših propagandistov je bila tako velika, da je partizanska literatura redno prihajala čez vse bloke v mesta in vsako postojanko. Mnogi so pri izvrševanju te naloge zgubili življenje.

Edince IX. korpusa so kontrolirale ozemlje izredne strateške važnosti za našo vojsko zaradi zveze z morjem in z Italijo, za Nemce pa, ker so po našem ozemlju vodile važne oskrbovalne žile nemške vojske na italijanski fronti. Ni torej čudno, da so hoteli Nemci za vsako ceno uničiti IX. korpus in da so v ta namen napeli vse sile. Toda kljub silovitemu pritisku in ofenzivam, ki

„Delavska enotnost“ gre v akcijo

Borbe so bile trde, toda vsi smo vedeli, da so to zadnji dnevi okupatorja

Brigado „Natisone“ so množice sprejele na Velikem trgu

Po končanih 40 dneh svobode so se pričela preganjanja

Hoteli so prepričani, da ljudstvo javno pove svoje želje, da hoče biti združeno s FLRJ

Svoboda, delo in kruh si bomo priborili le na ta način, če bomo šli enotni po poti narodnoosvobodilne borbe

so si sledile zdaj na enem zdaj na drugem koncu osvobojenega ozemlja, so naše edinice ohranile svoje položaje, ostale so do konca vojne pred vrati Trsta in Gorice, pripravljene, da vderejo v mesto, čim bo to mogoče. In tako se je tudi zgodilo.

Zadnja ofenziva proti IX. korpusu je bila za veliko noč leta 1945, ko je usoda vojne že bila zapečatená. Nemci so zbrali vse ostanke še razpoložljivih sil in navalili na naše gore. Hoteli so likvidirati IX. korpus prej, ko bi bile prišle armade z juga, in tako prepustili Trst zapadnim zavznikom. Ni dvoma, da je ta zadnja ofenziva sad spekulacije tržaške reakcije, ki je ofenzivo baje celo finansirala. Toda primorski partizani so prekržali tudi ta načrt, odbili so napad in omogočili JA, da je prva dospela v Trst in osvobodila Julijsko Krajino. Brez junaštva edinic IX. korpusa bi se nadaljnji dogodki razvili precej drugače in tudi mirovna pogodba, z veliko verjetnostjo, bi ne bila taka, kot je. Kakor smo že omenili, je organizirani tržaški proletariát z uspehom posegel v zadnje poulične borbe ob strani JA.

Takoj po osvoboditvi je ljudska oblast prevzela upravo v Trstu in kljub ogromnim težavam je znala rešiti najnujnejše probleme.

Vsled pritiska zapadnih velesil in za ceno miru se je JA umaknila iz Trsta. Demokratične množice, ki so s tegobo v srcu videle oditi svoje osvoboditelje, so nadaljevale borbo za ohranitev pridobitev NOB in za končno priključitev Julijske Krajine k Jugoslaviji, v katero so imeli zaupanje, da bo znala zgraditi socializem in ustvariti nov način življenja.

Po odhodu JA je prišel Trst z vso bivšo cono »A« pod anglo-ameriško vojaško upravo. Vsi vemo, kako je anglo-ameriška uprava spoštovala pridobitve NOB in demokratične pravice tržaškega ljudstva sploh. Prvi ukrep te uprave je bil razpust narodne zaščitne, ukinitve narodnoosvobodilnih odborov in razveljavljenje vseh odlokov, ki so jih ti odbori izdali. Angloameriška uprava si je postavila med drugim kot cilj, da predvsem stre enotnost demokratičnih množic in istočasno odstrani vpliv Jugoslavije in drugih dežel ljudske demokracije. V to svrhu niso novi okupatorji varčevali s sredstvi in niti niso bili preveč rahločutni v izbiranju metod. Vse jim je prav prišlo, policijsko nasilje, preganjanje bivših partizanov, podpiranje izrazito reakcionarnih strank in skupin, rehabilitacija starih fašistov in proslulih kolaboracionistov. Tržaške demokratične množice so znale odgovoriti na vse spletke in provokacije. Enoten, odločen nastop ljudskih množic, trdno organiziranih v svojih organizacijah na

čelu s slavno KP, pod modrim vodstvom tovarišev, ki so že v času osvobodilne borbe pokazali svojo sposobnost, svojo doslednost in požrtvovalnost, je prisilil zavojevalce, da so bili zelo previdni v gaženju demokratičnih pravic. Ravnanje tržaškega proletariata v teh letih je začudilo ves svet in bo ostalo v zgodovini.

Sele v najnovejšem času, ob priliki objave resolucije IB, ko je skupina brezvestnih pustolovcev, vrinjenih v naše vrste, zločinsko zlorabila najsvetejša čustva našega ljudstva za svoje skrite osebne namene in ustvarila razdor in zmedo v naših vrstah, so lahko začeli imperialisti izvajati svoje načrte bolj velikopotezno, ker so pač naleteli na veliko manjši odpor kot doslej.

Težko je v celoti doumeji ogromen zgodovinski pomen NOB za vse jugoslovanske narode in za primorsko ljudstvo pa še posebej. NOB predstavlja veliko izkušnjo in veliko šolo. Mnogo smo se v teh letih naučili. Spoznali smo predvsem vso ničvrednost in moralno propadlost starih vladajočih razredov, ki se niso sramovali zapustiti svoj narod in odkrito služili okupatorju ter klečeplazili pred njim samo da bi ohranili svoje imetje in nadaljevali z dotedanji izkoriščanjem ljudstva. Videli pa smo, kako jih je okupator prevaral. Prav njih, ki so se borbe najbolj bali, je prve poslal v borbo in proti lastnemu narodu. Naučili smo se spoznavati ljudi, ki bi vedno hoteli igrati dvojno igro in si tako ohraniti stolček v vsekem primeru. Nova Jugoslavija je zrasla iz potokovi krvi in solz, svoboda in bratstvo nista za jugoslovanske narode le prazna patriotska fraza, temveč nekaj živega, ki je slehernemu Jugoslovancu vedno pred očmi in v srcu.

Mi Primorci smo doživeli še nekaj drugega. Prvič smo se v naši zgodovini borili za našo svobodo, za katero je padlo preko 46.000 Primorcev, in ne za interese tujih vladarjev. Videli smo, kako ogromna in nepremagljiva je moč ljudstva, kadar se hoče resnično osvoboditi. Spoznali smo, da nobeni okovi niso tako trdi, da bi se ne dali streti.

Pred nami je še težka borba in težke preizkušnje nas še čakajo v najbližji bodočnosti. Iz te borbe bomo lahko odnesli zmago le, če bomo ostali tako strnjeni, enotni, borbeni in odločni, kakor smo bili v času NOB, v času, ko smo ustvarili slovansko-italijansko bratstvo, bratstvo, ki je pogoj za nadaljnjo uspešno borbo, proti imperializmu in proti netilcem nove vojne. Le če bo vsakdo od nas dal vse za nadaljevanje borbe, bomo lanko mirno gledali v bodočnost, ki mora biti naša.

F. LIPOVEC

Žena v partizanih

Narodno-osvobodilno gibanje, ki je ime-
lo samo po sebi obilo življenjske sile in
moralne moči, je zajelo široke osnovne
plastí vseh treh narodnosti, ki prebivajo
na Tržaškem ozemlju, in nobenega vpra-
šanja ni bilo, da bi se vanj ne vključila v
celoti tudi žena. Vse življenje, katerega
težo je čutila na lastnih plečih, in v mar-
sikaterih ozirih še mnogo bolj kot moški,
jo je gnalo v to. V prvem obdobju po prvi
svetovni vojni so zajezili zdrave narodo-
ve sile in prišlo je fašistično suženjstvo,
ki je prav ženi in materi prineslo dvojno
gorje. Stala je ob boku svojega moža, gle-
dala je, kako se peha za zaslužkom, ki je
bil leto za letom manjši in nezadostnejši,
dokler se niso na obzorju pokazali dolo-
čni obrisi nove svetovne moritve. V dora-
ščanje otrok je kanila mnoga grenka kap-
lja. Iztisnila jo je mučna skrb za njho-
vo prihodnost, ker je že naprej vedela,
kako težko se bodo priborili do skromne-
ga koščka kruha. Potem je spremljala v
mislih sinove na vseh trpkih poteh, ki jim
jih je pripravil fašizem. Bila je z njimi v
Abesiniji, v specialnih bataljonih, v ječah,
konfinacijah in internacijah, bdela je za
usodo svojih hčera. Vse to jo je izobliko-
valo v zavestno borbo proti fašizmu in
njegovi tiraniji in pozneje v zavestnega
ustvarjalca in kladivarja prihodnjega svo-
bodnega življenja.

Njegove oblike in vsebino so spoznale le
najnaprednejše, toda slutile so ga vse de-
lovne žene in, čim so bili dani pogoji, so
tudi zaživele borbi zanj. Ti pogoji so se
ustvarili z osvobodilnim gibanjem, ki je
bilo prepojeno z revolucionarnostjo in na-
predno miselnostjo, ter se zagrizla v sta-
ri, krivični družbeni red in v borbi z njim
gradila nove družbene oblike in družbene
odnose. Cilj te borbe pa je bilo uničenje
vsakršnega suženjstva in popolna zmaga
doslej ponižanega in zatiranega delovne-
ga človeka, manifestacija njegove volje in
njegovoga hotenja, zato ni čuda, da je
prav žena temu cilju tenko prisluhnila in
toliko žrtvovala zanj.

Osvobodilno gibanje, v katerem so se po-
stavljali temelji resnično svobodnemu živ-
ljenju delovnega človeka, bi temu člo-
veku pripravljalo samo svoj propad, če
si istočasno ne bi bilo ustvarjalo lastnih
oboroženih partizanskih formacij, ki so
preraščale v armado, sposobno, da izvo-
juje s pomočjo Sovjetske zveze zadnjo
bitko z okupatorjem in z vsemi quislingški-
mi vojaškimi formacijami. Tako je nemo-
goče ločiti osvobodilno gibanje od parti-
zanske vojske. Drugo z drugim je spojeno
tako močno, da je treba na njiju gledati kot
na celoto in v resnici to tudi je ena sa-
ma nedeljiva celota. Treba je le določiti,
kakšno mesto je v tej celoti zavzemala že-
na, kakšna je bila njena vloga, njena od-
govornost in njen delež v zmagi nad na-
cifašizmom za popolno osvoboditev in
sprostitvev ljudskih sil.

Srečavali smo jo povsod, kot navadno
borko, bolničarko, zdravnico, kurirko, te-
lefonistko, obveščevalko, terensko delavko,
delavko v partizanskih tehnikah in tiskar-

nah in delavko v novi porajajoči se ljud-
ski oblasti, kjer je vršila že težke in nad
vse odgovorne naloge.

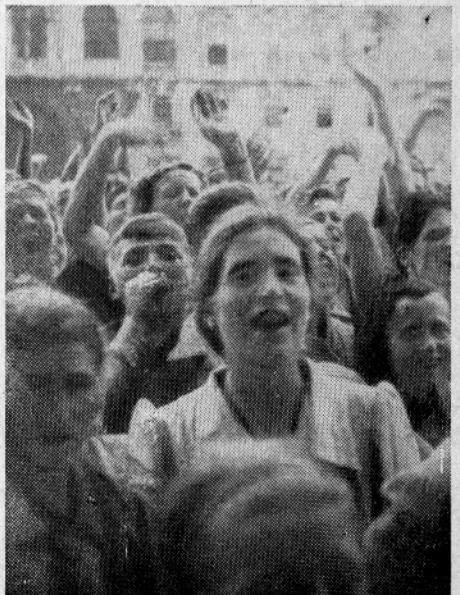
Vzporedno z osvobodilnim gibanjem in
osvobodilno vojsko se je razvijala tudi sa-
ma in se sproti usposabljala za nove dolž-
nosti, ki jih je z največjo radostjo in glo-
boko zavestjo zrelega človeka, ki natančno
ve, kaj hoče, sprejemala nase. Zgrešeno
pa bi bilo mišljenje, da je bila naša žena
taka že od prvega trenutka osvobodilne
borbe. Ne, od prvega trenutka ni bila taka.
Bila je le pripravljena delati, žrtvo-
vati vse, tudi samo sebe. Svojega dela pa
ni poznala in ni mu bila večša, pogosto
se ga je učila tako kakor solarček abe-
cede. V partizanih ni smelo biti ugo-
vora: ne znam ali pa ne morem. Vse si moral
znati, vse si moral vsaj za silo obvladati.
Spominjam se svojih prvih časov v parti-
zanih. Dodeljena sem bila v pisarno ne-
ke edinice. Tipkati bi morala. V življenju
sem se že ukvarjala z vsem mogočim, sa-
mo tipkala nisem še nikoli in nekako od-
vratnost sem čutila do tistih hladnih črk
na stroju. Potožila sem, da tipkati ne
znam, misleč, da me bo to odvezalo nepri-
jetnega dela, pa mi je rekel mlad partizan
— Jože Planinc mu je bilo ime, lepo meh-
ko in vzpodbujajoče: »Se boš že naučila,
tovarišica.« Pogosto sem se pozneje spom-
nila teh njegovih besed, ko mi je bilo
treba premagovati vse drugačne težave
ali pa vzpodbujati in hrabriti druge, da
niso omagali na strmi poti.

Spočetka je žena v osvobodilnem giba-
nju prevzela vse delo v zaledju, ki je ob-
stajalo v nabiranju denarja, hrane, obla-
čil in zdravniškega materiala za partiza-
ne, v širjenju ilegalne literature, oprav-
ljanju kurirske službe pa tudi službe v
tehnikah. Pokazala je pri tem zavidanja
vredno hrabrost in odločnost ter bila v
mnogih primerih prava junakinja. Nikoli
ne bom pozabila kmetice, ki mi je pripo-
vedovala, kako so bataljoni fašističnega
vojaštva obkolili vas in držali okoli nje
že tri dni nepopusten obroč. V logu za
vasjo je taborila četa partizanov. Morila
jo je misel, da so lačni. V tej moreči mi-
sli je našla rešitev, na kakšen način jim
ponese hrane. Vsa hiša je bila polna poli-
cije. Skozi vrata je bilo nemogoče oditi.
Čakala je, da se je znočilo, in tedaj se je
splazila s košaro jedil skozi straniščno
okno in srečno stekla v goščavo. Njen po-
gum ni bil nič manjši od poguma parti-
zanskih borcev. Bila je prav za prav ravo
taka borka kot oni. To so naše kmečke
žene tudi tolikokrat naglasile in poudari-
le, da so bile tudi one taki partizani kakor
tisti, ki so bili v brigadi. Bilo je docela
tudi razumljivo. Tveganje in žrtvova-
nje jih je uvrščevalo med borce in mno-
gokrat je bilo njim teže nego tistim, ki so
nosili orožje. V hiši so imele svoje pisar-
ne posamezne partizanske edinice in edi-
nice ljudske oblasti. Sovražnik je napra-
vil obhod. Pred njegovim prihodom so parti-
zani pospravili listine in stroje v bun-
ker, sami so se umaknili. Doma je ostala
le kmečka mati. Neustrašno je zrla so-
vražniku v obraz, ko je privršal v hišo,

trdovratno tajila vse. Negibna je bila vsa-
ka poteza na njenem licu iz bojazni, da
ne bi z njo nehote kaj izdala. Morali so
osramočeno oditi, ne da bi bili kaj našli,
partizani pa so se vrnili znova in znova
je bila vsa njena številna partizanska
družina v pretežni meri na njeni skrbi.

Posebno vlogo in mesto je zavzemala v
tistem času žena antifašistka, aktivistka in
partizanka v samem Trstu. Medlo pred-
stavo tega, kar je morala tvegati, nam
daje že samo dejstvo, da je delovala te-
daj v mesto nič manj kot osem vrst poli-
cije. V njeni senci, ki jo je neprestano za-
lezovala, se je morala kretati. Nenehno je
morala imeti pred očmi lastno varnost,
kajti s tem da je branila sebe, je branila
osvobodilno gibanje in vedno je morala
biti pripravljena, da se zavije v molk, če
bi jo po naključju ujeli. V tem težkem
ozračju je do minute natančno morala iz-
polnjevati vse ukaze, kajti vsaka minuta
je bila lahko usodna za njo in za tovari-
še na delu. Ze leta 1941 je med drugim tu-
di sodelovala pri razmnoževanju in raz-
širjanju ilegalne literature ter se tako iz-
postavila nevarnosti težkega zapora, če jo
zasačijo. Zavedajoč se ogromnega pome-
na tiskane besede, jo je smelo prenašala
mimo straž, skozi kordone policije in vo-
jaštva ter z vso svojo iznadljivostjo iska-
la sredstev, ki bi ji čimprej pripomogli do
cilja. Vlaki takrat niso vozili, ker so parti-
zani rušili proge, da bi sovražnik ne pre-
važal po njih svojega vojaštva. Vsa dolga
pota je bilo treba napraviti peš ali če si
po naključju našel kakšno vozilo. Tako
je kurirki tudi uspelo, da si je priborila
prostor na kamionu. Ko je stopila iz nje-
ga in je že pognal naprej, se je spomnila,
da je pustila na njem poln kovčeg litera-
ture. Divje se je spustila v tek za njim.
Obesila se je na njegove končnice in tako
rešila dragoceno gradivo, na katerega so
čakali v sosednem Tržiču.

Tudi za aktivistko-partizanko v mestu
je veljalo načelo, da mora znati vse: »Vrzi

ga v vodo, pa bo plaval«, tako je bilo delovno geslo.

Po njem so se morale ravnati in niti pomisliti niso smele, da bi tedaj, ko je prišlo novo in težje delo, našle kakršen koli izgovor, da bi se ga ne lotile. Ze v trenutku, ko so zvedele zanj, so si morale v mislih zasnovati njegovo izvedbo. Prenašale so orožje in odlikovale se so pri potresnih listkovnih in napisnih akcijah, ki so zahtevale največje opreznosti, discipline in točnosti. Samo majhna zamuda bi jo lahko pokvarila, samo majhna neprevidnost bi lahko vso skupino, ki je pri akciji sodelovala, spravila v ječo. Koliko je bilo v njih poguma, borbene vztrajnosti in tiste odločne volje, ki ji v življenju težko najdeš primere, nam priča to, da se niso ustrašile niti samega štaba gestapovske in civilne policije. Drzno so lepile lepake in potresale listke v samih vežah njihovih palač. In tedaj, ko so bile aretacije na dnevnem redu in je policija vršila v mestu »čistko«, so bile napisne in listkovne akcije najbolj potrebne, da so dvigale ljudstvu pogum in opominjale njegove tlačitelje, da se bliža ura obračuna.

Ko je bila Italija vržena iz Hitlerjevega vojnega stroja, so spremljale v partizane internirance, ki so se vračali mimo Trsta. To delo so morale opravljati po policijski uri in kadar koli je ob taki priliki naletela policijska patrulja na take skupine, se je spustila v sled za ženami-spremljevalkami, ker se je iz bojzani izognila nastopu z moškimi. Bolni partizani, ki so se morali zateči v mesto po pomoč, in tisti, ki so bili ranjeni o priliki uličnih spopadov, so bili njihova skrb. Preskrbele so jim zdravnike in našle primerno stanovanje in s kolikimi težkočami je bilo to slednje združeno, so vedele edino one. Oborožene z bombami in samokresi so jih čuvali pri Mariji Magdalenj 1944 leta, dokler ni na visokem dimniku bolnice zaplapolala zastava svobode. Vanjo se je drugo jutro s hrepenenjem oziralo tisoče in tisoče Tržačanov. Dovedovala je okupatorjem in vsem njihovim pomočnikom o moči partizanskih sil v samem mestu.

Tako so se vsestransko udejstvovala in se z vsem svojim bistvom dale zahtevam in potrebam borbe. Mnogokrat so jim okoliščine narekivale pot v gozdove, da so se izognile aretaciji, toda na to pot je klical žene tudi sam razmah osvobodilnega gibanja ter z njim združen porast partizanske vojske in razvoj ljudske oblasti. Borke Fanika in Tončka sta mi nekoč pripovedovali, kako je bilo tisto prvo zimo. Ledena skorja se je strdila na snegu. Teden dni so se alpinci na smučeh in v belih haljah podili za partizani. »Nalomili sva si smrekovih vej, jih položili na sneg in do smrti utrujeni legli nanje. Ker se nisva imeli s čim pokriti, sva s puško prebili trdo ledeno skorjo, razrili sneg pod njo, se zleknil tesno skupaj in si ga nasuli preko sebe. Nato sva zaspali kot bi trenil pod to snežno odejo.« Tudi ozimna pše-

nica tako počiva«, je za zaključek dostavila Tončka, ki je bila doma s kmetov. Drugi dan sta bili nared za nadaljnjo pot in v glavi jima je brodilo, kako pojde — ta na akcijo, čim se konča sovražnikov obhod.

Akcija je pritegovala in vezala vse. Slasti borbe in zmage ter čut do kraja izpolnjene dolžnosti, ki je dvigal samozavest in vrednost človeka, se je porajal ob njej. Zena partizanka ga je čutila še bolj kot njen moški tovariš. Brisal je tisto razliko, ki je bila v prejšnjem življenju med njima, ki jo je poniževala in delala za nenako vredno. Zdaj mu je bila enakopravna. Odgovornosti, ki jih je v usodnem zgodovinskem trenutku sprejela nase in jih izpolnjevala prav tako vestno kot on, jo je izenačevala z njim. Ni se vprašala, kaj lahko stori kot žena in kaj ne more, vprašala se je samo, kaj je še treba storiti, da bo delovno ljudstvo slavilo svoj veliki dan svobode.

Ni bilo lahko biti partizanka bolničarka in partizanka zdravnica. Prva je morala poseči v središče bitke, pod točo sovražnih krogel, reševati ranjence v neprestani izpostavljenosti, da bo zadeta tudi sama, druga je morala prijeti za vsako delo in biti zdravnik, inženir in zidar obenem. »To je naša peta postojanka«, mi je ob priliki bivanja v partizanski bolnici razlagala zdravnica dr. Pavla. Z očmi je objela vrsto barak, ki so čepеле na strmi rebri. »To je naša največja«, je rekla, druge so bile manjše. Za vsako sem morala izbrati primeren, konspirativen prostor. To ni tako lahko, ker mora imeti izvore vode. Postavljala sem z bolniškim osebjem barake, jih tako spretno kakor krovce prikrižala s smolnatim papirjem, da ne bo streha prepuščala vode. Tudi temu se človek priučil, da spreminja goščo v zasilen, a za partizanske razmere naravnost udoben dom. Morala sem ga pomagati ustvarjati, če sem hotela, da bodo moji ranjenci čimprej na toplem.«

V takih hribovskih samotah, popolnoma odmaknjene od sveta in ljudi, kot so bile partizanske bolnice, so bile tudi partizanske tiskarne in večje tehnike. Tudi v njih je delalo sorazmerno veliko partizank. Zaposlene so bile kot strojepisce in zamenjale pri raznih tehničnih opravilih moške tovariše, zato da so se ti lahko v čim večjem številu odzvali v brigade in druge borbene edinice. V času osvobodilne borbe je vzkliko iz ženskih vrst geslo: Moški v partizane, vse njihovo delo hočemo opraviti same. To geslo niso jemale le dobesedno, temveč so ga prilikivale tudi tako, da so nadomestile v partizanskih in zalednih edinicah može povsod tam, kjer koli je bilo mogoče.

Pomembno mesto je imela žena v nastajajoči ljudski oblasti. Delovala je na političnem, gospodarskem, finančnem, kulturnem in šolskem področju. Tako se je ljudska oblast popolnoma znova gradila, tako je morala tudi neprestano graditi tu-

di sama sebe. Poglobljati se je morala v tedanja problematiko, proučevati jo je morala s perspektivo na bodoče dni, ko bo izvojevana zmaga nad okupatorji in temnimi silami zatiranja ter bo kot popolnoma enakopraven in enakovreden človek lahko razvila vsestransko svoje sposobnosti v korist delovnega ljudstva. Sla je skozi različne izobraževalne tečaje, na katerih je pokazala neverjetno voljo do učenja in želje po znanju, ki bi ji omogočilo že bolj koristiti osvobodilnemu gibanju in borbi delovnega ljudstva. Nikoli ne bo mogoče iti mimo partizanskih učiteljic pripravnic, ki so se posvetile temu poklicu na osvobojenem in polosvobojenem ozemlju Julij-Krajine in celo najbližje tržaške okolice. Ljudstvo je zahtevalo šol, v katerih se bo glasila njegova sproščena beseda ter se izražala sila njegovega hotenja, ki mu je s partizansko borbo utiralo pot. Učiteljstvo, ki naj bi poučevalo v njih, je jekleno v osvobodilnem boju in prav žene so bile v njegovih vrstah častno zastopane. Na kulturnem polju so se borile za osvoboditev in lepoto prihodnjih dni. Niso imele ne puške ne drugega orožja in vendar so bile borke partizanke kot one na položajih. Poučevale so v šoli, imele tečaje in vzgajale pionirje, vse to v neposredni bližini okupatorjevih postojank. V stalnem pričakovanju, da lahko vsak čas napravi okupator pohod na partizansko šolo, so morale v svojih mislih razporediti vse, kar bodo storile, če bi jih iznenadili. Grozno je bilo njegovo maščevanje nad učiteljico partizanko. Poznal je njeno vrednost v osvobodilni borbi in zato zanjo ni imel usmiljenja, če se je zgodilo, da mu je padla v roke. V strašnih mukah sta morali umreti partizanska učiteljica Hajda in Boža. V Brdih se je zgodilo, da so učiteljico in učence vrgli v gorečo grmado.

Toda prelepa in premočna je bila v ženi partizanki zavest, da pomaga graditi nekaj novega in velikega, kar bo popolnoma preoblikovalo življenje delovnega človeka, da bi misel na smrt in misel na grozoto fašističnih ječ in taborišč, moglo ustaviti njen korak na poti, na katero je tako samozavestno stopila. To misel je odvrčala tudi tedaj, ko ji jo je življenje samo vsiljevalo. Ponižala bi se pred samo seboj, če bi dopustila, da se za trenutek vtihotapi v njeno dušo, ki je bila do roba polna veličine osvobodilnega boja. Neuklonljiva je bila pred mučenjem, pred ustrelitvijo, pred obešanjem, pred zažiganjem živega telesa. Na obzorju so se jasnili njenemu narodu in vsemu trpečemu človeštvu dnevi svobode in zanjo je bila tudi smrt lahka.

Narodnoosvobodilni boj jo je tako kot njenega moškega tovariša zahteval vso. V tem da se mu je predala vsa in vsa zaživel zanj, da se je hote v njem vzgajala in gradila, je največji dokaz, da je do dna doumela njegov daljnosežen pomen za življenje njenega in bodočih pokolenj.

MARA SAMSA

Žena vojak, javni delavec, borec za srečo ljudstva, žena - učenjak, zavedna delovna žena, dobra gospodinja in ljubeča mati, to je žena, ki se je zgradila v trdi borbi naše domovine za svobodo.

Leta 1943 z Mirkom

Ob stalnem hrumenju motorjev se je Mirko sunkoma dvignil, oprezal nekoliko med drevesi in se obrnil k nam:

— Menjali so taktiko. Stalno krožijo okoli gozda. Izginiti moramo od tod, pa naj stane, kar hoče.

— V redu, toda kako? — je rekel Mario, ki je že nekaj dni sem postajal nervozen.

— To bomo videli. Zaenkrat pojdemo tja, kjer bomo poskušali preko ceste, tam v bližini mostička, ki smo si ga ogledali to noč, je odgovoril Mirko in šli smo.

Po dveh urah počasne hoje smo prišli do gozdnega roba, kajti sto metrov od ceste, po kateri so v skoraj rednih presledkih s precejšnjo brzino drveli nemški kamioni. Bilo je opoldne. Sedeli smo v travi in čakali, dobro skriti, kdaj bo cesta vsaj za dve sto metrov prosta.

Mirko, ki smo ga močje in brez dogovora priznavali za našega voditelja, je pogledal na uro in dejal:

— Pokadimo zdaj še cigareto, potem pa preko! — Prižgal si je pa nadaljeval: — Presledki med kamioni trajajo tri do štiri minute. V tem času moramo preko ceste, eden po eden.

— Kdo bo prvi? je vprašal Stojan.

Mirko se je obrnil k meni in mi pomignil.

— Grem, sem reke', — ti, Mirko, ali kdor ostane, pa naj pozdravi, kaj veste koga.

V tem je zdrčal mimo kamion. Stisnil sem roko vsem in se spustil po pobočju. V enem samem skoku sem se pognal preko ceste in izginil med grmovje. Slo je dobro.

Nato je prišel Stojan, za njim Mario. Končno smo slišali, kako se je Mirkovo težko telo vrglo v jarek, prav blizu nas.

— Vse v redu, je dejal, ko nas je zagledal. — Posrečilo se je. Potolažili smo si žejo v mlaki, ki je služila za napajenje goveda, in pričeli kaditi, ne misleč na lakoto. Treba je bilo počakati noči, da bi lahko nadaljevali pot.

— Kam se usmerimo, ko se zmračí? sem vprašal Mirka.

— Mislim, da bi bilo dobro iti proti domu in vzpostaviti zvezo z okrožjem, je odgovoril.

Komaj se je stemnilo, smo šli na pot; po štirih urah smo bili že v Črnutih. Ustavili smo se in prosili malo kruha in vode starko, ki nam je postregla in v strahu prosila: Za božjo voljo, vzemite in izginite iz vasi. Nemci prihajajo ob vsaki uri, tudi ponoči!

Jedli smo in spili bokal dobre kapljice. To nas je pokrepčalo in že mnogo boljše volje smo se poslovili. Tovarisa Stojan in Mario

Partizani so zvesto in dosledno izvrševali svojo dolžnost ob strani zaveznikov s tem, da so preganjali vojne zločince in tako maščevali neštevilne žrtve fašističnih tolp.

sta šla v drugo smer, midva pa sva se po bližnjicah napotila proti Domju.

Dva dni sva počivala pri Slavku. Potem sva dobila zvezo z okrožjem, ki je poslalo mene v mesto. Mirka pa, ki ga je iskala policija, za vojaškega referenta cone.

Zadnjič sem videl Mirka, ko sem šel v tiskarno in se pomenil z njim o našem delu in o položaju v mestu.

Ko sva se poslovila, mi je dal dobro pišto'lo in rekel: Vzemi, bolj bo koristila tebi v mestu kot meni na teh skoraj svobodnih gričih.

Potem ga nisem videl več.

Nekega jutra ga je aretirala belogardistična patrola, ko se je unival pri vodnjaku.

Mučili so ga na najboljši zverinski način. Toda Mirko je bil močnejši od vseh bolečin in pred krvniki ni odprl ust. Pred puškami se je ponašal kot junak; to je bilo zadnje pričevanje njegovega klenega komunističnega značaja.

PETER

Komaj smo smuknili v zavetje velike skale, ko nas je eksplozija granate v bližini pritisnila še bliže k tlom.

— Videli so nas, je zagodrnjal Mirko.

— Ko smo se vzpenjali v hrib preko jase, kjer nismo našli ne dreves ne grmovja za kritje, so nas zagledali z daljnogledi, sem odgovoril, in zdaj se le pripravi na godbo, saj gotovo mislijo, da nas je za celo brigado.

Nisem niti dobro končal, ko nas je nov silovit tresk stisnil vse štiri v eno samo kopico. Potem so se granatam pridružili še težki mitraljezi in/zares se je začela peklenska godba. Na srečo pa smo bili na varnem. Skala nas je varovala vsake nevarnosti, majhna vzpetina v bližini pa je preprečevala drobcem granat pot do nas.

— Poldimo od tod! vse nas bodo pobili! — je zavpil Stojan

— Ne tako naglo, — je odgovoril Mirko in me pogledal resno, skoraj zaskrbljeno.

— To je lahko konec za nas, če se ne premaknemo od tod, kakor hitro bo mogoče. Pa — prižgimo si cigareto in potem pomislimo malo, kaj nam je storiti.

Do mraka smo ostali pod ska'lo. Nato je ogenj ponehal, kot bi odrezal, pa je kmalu spet oživel; to nam je dalo spet misliti.

— Gozd zažigajo! — je vzkliknil Mirko, ki ves dan skoraj da ni odprl ust.

— Iti bo treba, — je zamrmral Mirko bolj sam zase in dodal glasneje: — Počakajte, malo bom pogledal okoli.

Ko se je vrnil, je dejal: Pojdemo! Nato se mi je približal in nadaljeval: Obkoljeni smo. Vse naokoli, okrog gozda in na cesti so nemški kamioni in tanki. Poleg tega so zanetili ogenj na robovih gozda. (Ta ogenj pa je po nekaj urah ugasnil sam od sebe). Iti moramo preko ceste; skozi njihovo linijo.

Vso noč smo zaman iskali vrzve, kjer bi lahko prešli cesto, in ko se je pričelo daniti, nam ni ostalo drugega kot vrniti se v gosto zavetje gozda in čakati druge ugodne prilike.

Ta zgodba se je ponavljala štiri dni. . . Granate podnevi, brez uspešni poskusi, preiti cesto, ponoči. Ze pred dvema dnevoma so nam pošle ribje konzerve; pričela se je oglašati lakota. Se bolj pa nas je mučila žeja, kajti v vsem gozdu ni bilo niti sledu o vodi. Pri dobri volji so nas držale samo cigarete, ki nam jih ni manjkalo, saj smo se z njimi oskrbeli v Lupoglavi, predno so prišli Nemci.

Peti dan zjutraj smo bili po ponovnih poskusih, da bi prešli cesto in se pridružili ostalim tovarišem, ki so morali biti nekje v muntskih hribih, še vedno prav tam, kamor smo se zatekli, ko so nas Nemci opazili. Razočarani, z že nekoliko pojemajočim pogumom, z žejo, ki nas je žgala po grlu, smo brez besed počivali pod ska'lo pa strmeli v vrhove dreves in v tisto ma'lo neba, kar se ga je modrilo med vejami.

Nemški kamioni in tanki, ki se vso noč niso premaknili, so pričeli krožiti okoli gozda; ostale dni so zjutraj odhajali in se zvečer spet vračali.

ISTRA V BORBI

ZA OSVOBODITEV IN OKREPITEV LJUDSKE OBLASTI

Stiri leta so že pretekla od konca vojne, a Svobodno tržaško ozemlje še vedno čaka guvernerja, čeprav so se vršila razna pogačanja in konference. Razlika v načinu življenja in upravljanja obeh con se iz dneva v dan veča, kajti vojaški upravi, na eni kot na drugi strani, gledata na razne važne življenjske probleme s popolnoma različnih vidikov. Vse prebivalstvo

raznih mestec, je bila sestavljena predvsem iz veleposestnikov in predstavnikov meščanov istrskih mest. Ribičem je bilo življenje skoraj onemogočeno.

Naravno je bilo, da se je v takih razmerah vzbudila zavest osvobojenja, katero so vodili vedno deovni in neutrudljivi člani komunistične partije. Ze leta 1921 so se spoprijeli v Marzagah kmetje s fašističnimi

sestavljene iz samih Istranov. Prenekateri so se odlikovali in dosegli odgovorna mesta, mnogih jih je tudi padlo in danes se blešče njihova imena na spomenikih padlim, ki se dvigajo skoraj v vsaki vasi. Važno vlogo je izvršil tudi bataljon Alne Vivoda, ki je bil sestavljen iz samih Italijanov istrskih mest. Mnogo Italijanov iz Izole, Strunjana, Sičol itd. je bilo v vrstah brigade Fontanot, medtem ko so se bojevali Italijani bujskega okraja in brigadi Vladimirja Gortana in bata'jonu Budičin.

Tako so istrski partizani pripravili pot IV. jugoslovanske armadi, ko je v nepopisnem zaletu hitela, da osvobodi mesto Trst. S svojimi lastnimi močmi so očistili ves predel sovražnikovih enot in ljudska oblast, ki je bila ustanovljena za čas borb, je začela svoje legalno delovanje. Fašizmu in vsem s'am reakcije ter imperializmu je bil s tem zadan smrtni udarec.

Toda jugoslovanska armada je morala zapustiti Trst. Sile reakcije, ki so bile popolnoma uničene od zmagos'avnega poleta antifašističnih borcev, so začele dvigati glave in pod preti'no nove vojne je bilo naše demokratsko gibanje pristiljeno, da sprejme kompromis. Zavezniška vojaška uprava je takoi uničila vse pridobitve osvobodilne borbe. Razpustila je narodno zaščito in tudi ljudski odbori so kaj kma'lu morali prenehati s svojim delovanjem in na vodilna mesta so se povzpeli v javnem življenju funkcionarji iz fašistične dobe, ki so kakor nalesč pripravljene za širjenje reakcionarnih idej, ki vodijo ZVU v svojem delovanju.

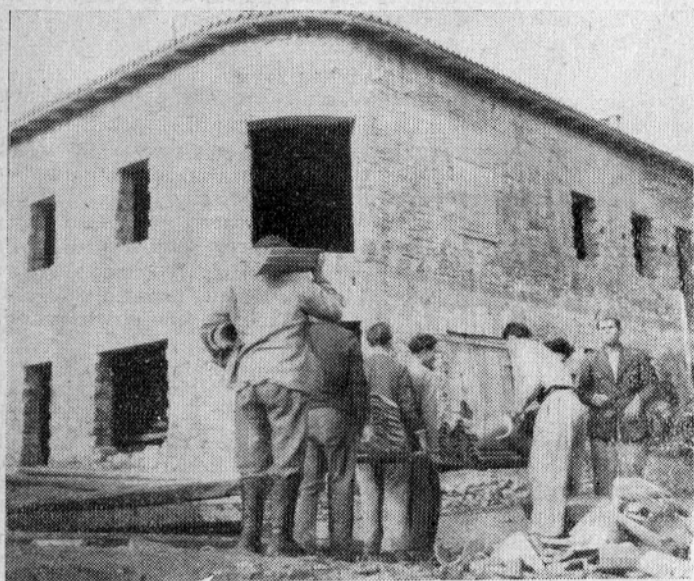
V letih, ki so sledila, je ju'naška borba tržaškega proletariata in delavskih množic Trsta prisilila okupacijske oblasti, da so morale pokazati svoj pravi antidemokratski obraz in mnogo je ta borba tudi pripomogla pri rešavanju mednarodnih problemov. In danes, ko niso demokratske množice več enotne zaradi resolucije Informbiroja, je ta stvar še bolj jasna. In prihodnost je vedno bolj negotova za vse one, ki ljubijo mir in se bojujejo za vedno večjo socialno pravičnost.

V Istri pa se ljudska oblast, pridobljena v osvobodilni borbi, utrjuje bolj in bolj. Borci, ki so se za to pridobitev žrtvo-

vani, so zastavili vse svoje sile, da se je ta oblast uveljavila. Na svoji poti so naleteli v dobi treh let na neštete objektivne težave, a naša ljudska oblast je v onem delu Istre, ki je pod jugoslovansko vojaško upravo, prešla na odločno reševanje problemov in odpravo socialnih krivic, ki jih je zapustil stari režim. Kmetu so razdelili zemljo, šole so trumoma rasle, velikanska delavnost se je začela v ljudski prosveti, gospodarstvo se razvija z naglimi koraki. Brezposelnosti sploh ni, ker je bilo to vprašanje rešeno že pred letom dni. Zelo se je izboljšalo tudi delovanje zemlje z ustanavljanjem kmetijskih zadrug, kjer prispevajo svoj levji delež nekdanji koloni in mali kmetje. Namesto starih podeželskih špekulantov so v gospodarstvu začele delovati kmetijske in nabavnoprodajne zadruge, ki iz dneva v dan dvigajo življenjsko raven vaškega prebivalstva.

Danes, ko v svetu zopet rovarijo proti miru, so istrski borci strnjene in pripravljene bolj kot kdaj koli na borbo, da strejo načrte imperializma. Vedo tudi, da v tej borbi niso osamljeni, temveč da jim stoje zvesto ob strani nekdanji hrabri borci in vse demokratično ljudstvo Trsta, ki čuti, da je potreben enoten nastop proti silam vojne in nazadnjaštva. Iz kakor so bili uničeni vsi načrti nacifašistov, tako bodo uničeni tudi naklepi anglo-amerikanskega imperializma in njihovih lokalnih hlapcev.

M. A.

Šmarje so obnovljene! Dogradili so zadružni dom

bridko občuti breme in škodo te razdvojenosti, namesto da bi zažive'o v boljše in lepše življenje, za katero je doprineslo v osvobodilni borbi ogromne žrtve.

Istra, mislimo oni del Istre, ki se razteza od Miljskih hribov od Novega grada in ki ga upravlja jugoslovanska armada, to je ona armada, ki je nastala v času osvobodilne borbe in katere prapor je okrašen s simbolom ljudske oblasti in bratstva narodov, ta del Istre ni samo ohranil, ampak je celo utrdil in izpopolnil vse pridobitve osvobodilne vojne. Ta Istra je zaživela ono novo življenje, katero so zaman sanjali že desetletja in desetletja vsi revni in zatirani.

Trdo in neizprosno je bilo življenje v Istri za delovnega človeka, kajti srednjeveške navade so se krčevito oprijemale novih časov. Fašistična oligarhija, ki je zatirala in izzemala poljedelske delavce in de'avce

škvadrani. Tudi delavci iz Izole in drugih tovarn so zapustili med mladino mnogo dobrih idej, preder so jih zapri ali odgnali v konfinacijo. Vas Pobegi je bila središče antifašistične konspiracije za do'go dobo tridesetih let.

In ko je izbruhnil plamen upora v Slovenskem Primorju, so sinovi teh krajev pohiteli v prvo bojno vrsto in stali zvesto ob strani tržaškemu proletariatu in prebiva'stvu colotnega Krasa. 8. septembra 1943 so pele svojo uporno pesem strojnice naroda od Skofij do hriba Svetega Marka in do Porta Portone.

Po oni veliki sovražnikovi ofenzivi so se ustanovili tudi v Istri partizanski bataljoni, ki so vršili svoje operacije v okviru IX. in VII. korpusa Slovenije. Na stotine in stotine so hoteli mladeniči v nove vojne edinice, pa tuđi starejši niso zaostajali za njimi. Cele stotnije X. brigade in VII. korpusa so bile

Prostovoljno delo

DOPRINOS AKTIVISTOV V OSVOBODILNI BORBI

Ni mogoče govoriti o osvobodilni borbi, o partizanski borbi, o protifašistični borbi, ne da bi omenili velik doprinos aktivistov. Lahko rečemo, da partizanske borbe ne bi bilo, če je ne bi bili pripravili aktivisti.

Delo aktivistov po pozivu Sovjetske zveze je bilo silno težko. Treba je bilo pomagati v kar največji meri sovjetskim in jugoslovanskim tovarišem, ki so se množično odzvali klicu dežele socializma. Treba je bilo ustvariti terenske odbore OF v vsaki vasi, v vsakem delu mesta. Naloga teh odborov je bila mobilizacija prebivalstva naj-

so se s pojačanjem revolucionarnega gibanja pomnožile akcije proti sovražniku, ki je iz dneva v dan vse bolj kazal svoj bes. Prav ta bes je prisilil SS, da je pričela uporabljati vsa sredstva, samo da bi zadušila revolucionarno gibanje, ki pa se je, vsem gauleiterjem navkljub, vsak dan bolj krepilo. Vse policije, od SS do zloglasne Colottijeve bande, od Schutzpolizei do Guardia Civica, so bile stalno na nogah. Posluževali so se izdajalcev revolucionarnega gibanja, da bi kaj izvo hale o vodilnih aktivistih. Vsak teden so bile racije po hišah v mestu in v mestni okolici; njihov namen je bil pokončati aktiviste, ki so oživiljali osvobodilno borbo.

Na tisoče gre število aretiranih, v stotine in stotine število ustreljenih in obešenih, na tisoče spet število onih, ki jim je bila namenjena smrt v koncentracijskih taboriščih Auschwitz, Dachau, Buchenwald itd. Peč v rižarni ni ugasi la nikoli. Toda vse je bilo zaman.

Ne pretepanje ne mučenje z zabojem ali z električnim tokom, nič ni moglo omajati zavednosti aktivistov, ki so padli v kremplje nacifašističnih krvnikov.

Revolucionarno gibanje pod vodstvom komunistične partije je postajalo vse močnejše in vse večje je postajalo število tistih, ki so se udeleževali akcij proti nacističnim okupatorjem. Organizirale so se tudi žene in vrste ASIZZ so se množile vsak dan.

Končno so bili ustanovljeni vojaški bataljoni, ki so se vadili ilegalno pred nosom Nemcev in ki so bili pripravljene, da v danem trenutku stopijo v akcijo, da zanehtijo upor. Ta vojaška priprava je v sodelovanju s partizansko komando mesta pripomogla k osvoboditvi mesta 1. maja 1945. Prav zaradi te prejšnje vestne priprave je osvoboditev terjala le malo žrtev.

Najtežja naloga pa je čakala aktiviste po osvoboditvi s prevzemom oblasti. Za vse je bilo to nekaj novega; treba pa je bilo zadostiti zahtevam, ki jih je postavljalo prebivalstvo. Te zahteve so prihajale same od sebe, spontano, kot sad tolikega fašističnega in nacističnega zatiranja. Poleg tega je bila v tistih časih potrebna budnost in borba proti onim, ki so hoteli izkoristiti trenutek in si prilastiti tuje premoženje. Ostra je bila borba proti karieristom, ki so se hoteli vtihotapiti na vodilna mesta, nekateri, da bi zadostili osebnim interesom, drugi, da bi sabotirali mlado ljudsko oblast.

Potrebni so bili sestanki, shodi, konference, da bi poučili ljudstvo o novem položaju. Fašisti in v oblakih obstoječe brigade polkovnika Fonde Savia so izginili iz mesta. Nekateri so ušli čez mejo, drugi so se zatekli v najbolj skrita zakotja svojih hiš. Prebivalstvo je po 25 letih fašističnega zatiranja lahko svobodno izražalo svoja volja. Okrepile so se organizacije SIAU, ASIZZ in ZAM; partizani so v podporo ljudski oblasti ustanovili Zvezo primorskih partizanov.

Po 40 dneh ljudske oblasti se je za stare in nove aktiviste, za množične organizacije in za njihovo voditeljico komunistično partijo pričela borba za obrambo pridobitev osvobodilne borbe. V tem razdobju je pre-

bivalstvo Trsta in okrožja pokazalo svojo zavest, svojo politično zrelost in veliko požrtvovalnost, tako na velikih množičnih zborovanjih kot v velikih protestnih manifestacijah proti neofašizmu.

Borbeni duh prebivalstva, ki so ga vodili aktivisti komunisti, se je pokazal v vsej svoji veličini med slavno dvanaajstdnevno stavko.

Enotnost ljudstva je bila sta'en opomin vsem provokatorjem. Enotnost, ki so jo prinesli v mesto partizani, je bila temelj, na katerem so se gradile vse težnje demo-

Laura Petracca

Just Blažina

prej proti fašistom in nato proti nacistom. Treba je bilo pošiljati v hrabe borbe po kanalih, ki jih sovražnik ni smel poznati; treba je bilo začeti borbo proti okupatorju v mestu.

Nemškimi okupatorjem je treba napraviti življenje nevarno in neznosno — to je bila parola vseh aktivistov.

Da bi lahko v največji meri pomagali partizanom, je bilo treba seznaniti prebivalstvo, predvsem pa proletariat z zmaganji, ki so jih vsak dan dosegali partizanski borci. Ustvarjene so bile ilegalne tiskarne, kjer so bili tiskani milijoni letakov, tisoči knjig, brošur in listov, proti katerim je bila ničeva vsa sovražna protipartizanska propaganda. Na vsaki hiši, na vsaki vojašnici, na vsakem zidu so se odražale parole, ki so vzpodbujale k partizanski borbi in mobilizirale množico v boj proti fašizmu. Iz teh akcij so izšle stotine sodelavcev, ki so bili organizirani v OF in ki so po svoji organizaciji podpirali borbe. Profesorji, zdravniki, bolničarji in drugi niso bili nemaj za pozive aktivistov. Organizacija je začela delovati tudi v mestnih bolnicah, od koder so šla v hrabe zdravniki, kirurški instrumenti itd. V tem razdobju je bila ustanovljena tudi Delavska enotnost, ki je začela organizirano borbo proti okupatorju, vršila sabotažna dejanja proti vojaškim napravam in bila poleg tega neusahljiv vir borcev tako za hrabe kot za mesto. Jasno je, da

kratičnega prebivalstva. Proti tej enotnosti so se zaman zaganjali imperialisti in domači reakcionarji.

Zaman so bili in so še vsi poskusi reakcije, da bi očrnila junaško osvobodilno borbo, da bi spaci la njeno revolucionarno vsebino, da bi jo pogreznila v pozabo tudi za one, ki so se je udeležili.

Stotine časopisnih stolpcev ne bodo moge zapisati pozabi vse ono, kar je zapisano s krvjo tovarišev borcev. Prav tako ne bodo dosegli cilja procesi proti partizanom in proti delavcem, ki nimajo druge krivde kot to, da so storili dolžnost vsakega doslednega antifašista. To, kar so storili aktivisti in partizani, kar je naredilo vse demokratično prebivalstvo za uničenje nacifašizma, ne bo nikoli pozabljeno. Ne, to je in bo ostalo sfrog opomin vsem onim, ki bi hoteli ponavljati zločinska dejanja fašistov in nacistov.

Končno je zaman tudi vse početje onih, ki so se okoristili z resolucijo Informbiroja, da bi razbili demokratične sile in da bi revolucionarno gibanje oropali vse borbene vsebine. Stari in novi aktivisti, partizani in demokratično prebivalstvo vedo le pre-dobro, da je njihov sovražnik imperializem, da se moramo proti njemu boriti enotni in da je trenutna razdvojenost le epizoda v zgodovini junaške borbe prebivalstva našega ozemlja.

ANDREA VITRI — VETER

V LONJERJU SO PADLI

Stiri leta so minula, odkar so fašisti in SS-ovci napadli izdano skrivališče borcev sabotažnega bataljona v vasi Lonjer pri Trstu. Nihče od borcev se ni vdal. Sprejeli so borbo s fašisti. O tej junaški borbi nam je pripovedoval tov. Danilo, bo-

— Kaj boš sanjal, spi v miru — je zavrnil komandir in spal naprej.

— Ura je devet. V vasi je nastal velik hrup. Pri vходу skrivališča se je pojavil pionirček in javil: Lonjer je obkoljen. Komandir Pavle me je takoj

Do'ge ure napetega čakanja...

Ura je 11. Naenkrat so fašisti odprli vhod in zakričali »arrendetevi« (vdajte se). Fašist je posvetil s svetilko v skrivališče. Istočasno so se oglasili še pri drugem vходу. Začela se je borba. Komandir se je z bombo v roki splazil do vhoda, vrgel je bombo, ni eksplodirala. Nato so zapele fašistične brzostrelke. »Hitro drugo bombo!« sem zavpil. Bomba se je razpočila in pet fašistov je obležalo v krvi. Strahovito streljanje je omamilo komandirja. Ko se je zopet dvignil iz kritja, je omahnil in padel.

Pet nas je še ostalo živih!

Planili smo iz skrivališča, zadnji sem skočil jaz. Spotaknil sem se ob mrtvem človeku. Samo za hip sem pogledal... Bil je moj oče s prestreljeno g'avo. Borba se je nadaljevala. Pet borcev se nas je prebijalo iz večkratnega obroča. Hkrati smo se znašli vsi v moji sobi. Radivoj je dejal: Teško sem ranjen!« in je obležal. Tedaj je tudi Stojan v poslednjih vzdihljajih še zavpil: »Držimo do zadnjega!«.

V hišnem hodniku sem opazil pet fašistov. Vpili so: »Arrendetevi! Vinko odvijte bombo, sam sem pa spustil rafal na fašiste. Vseh pet je padlo. Položaj je bil nevzdržen. Zaklical sem: »Tovariši, za menoj!« Stekli smo čez dvorišče in skočili preko zida. Za zidom je padel tov. Stojan smrtno zadet ravno na moj hrbet. Pred menoj sta se pojavila dva fašista. Vrgel sem bombo in oba ubil. Vinko je ranjen, ne more naprej. Zaril se je v grmovje, odvil bombo in čakal...

Fašisti so blazno streljali, Ivan in jaz sva preskočila medtem visok zid. Ivan je bil ranjen v roko.

Na glavni cesti tisoč metrov od skrivališča je bila nova zaseda. Bil sem že ves omamljen.

Vprašal sem Ivana, ali ima še kakšno bombo. Takrat sta se oglasila dva starca. Preskočila sva zopet zid in se stisnila k zemlji. Fašisti in švabi še kričijo »juriš!... juriš...!« Ivan je bil že ves krvav. Bomba drži v rokah in čaka. Spustil sem

Večna slava junakom, ki so s svojo krvjo skovali bratstvo med Slovani in Italijani:

zadnji rafal in skočil v graben. Tako sva se z Ivanom čudežno rešila iz obroča.

Popoldan sva se srečala v Gropadi Ivan in jaz. Zvečer pa, glej presenečenje, je prišel še Vinko. Tako smo ostali od šestih trije živi.

Fašisti pa, ki so prišli nad nas z zavestjo, da nas imajo vse v pesti in da se jim bomo na prvi poziv takoj vдали, so izgubili v tej borbi kar petnajst mrtvih in še sedem ranjenih so morali odnesti s seboj v mesto. Tako smo mi maščevali svoje tri mrtve tovariše, oni pa niso odpeljali niti enega ujetnika.

DANILO

Spomenik lonjerskim žrtvam.

rec, ki se je prebil iz obroča in se rešil:

Približno ob 2 se je prebudil tov. Radivoj in zbudil komandirja Pavla. Zdi se mi, da smo obkoljeni. Postavimo mino pred skrivališče.

zbudil in ukazal — pojdi in poglej, kaj je zunaj! — Sel sem in opazil, da je hiša obkoljena. Vrnil sem se h komandirju in mu opisal položaj. Hladno je dejal: — Živi se ne bomo vдали! Pripravite bombe in puške!

Vhod v bunker v Lonjerju

Borba za neodvisnost

Vse doktrine, vsi pakti in vsi plani, ki jih ameriška diplomacija tako radodarno pošilja v svet, niso do sedaj dosegli med narodi, katerim so namenjeni, pričakovanega uspeha, še manj pa hvaležnosti.

Taki načrti bodo morda do dna srca ganili kakega diplomata stare šole kot grof Sforza, ki ne izgublja nobene prilike, da še bolj spravi ob ugled sebe in

mokratskega javnega mnenja, če mislijo, da jim bo uspelo na tak način ustvariti protidemokratsko koalicijo, in pozabljajo, da vojna ni samo stvar vrhovnih štabov in lahkomiselnih diplomatov, ampak tudi stvar narodov, katerim vojna ne predstavlja možnosti ogromnih nezaljubljenih dobičkov ali ustvarjanja osebne slave. Za narode je vojna edinole strašna nesreča, ki

ljudskih armad na Kitajskem, ki se pripravljajo na odločilen napad proti demoraliziranim Kuomintangovim četam, bo ob svojem zaključku bistveno spremenil ravnovesje sil v svetu v izključno korist demokratične ljudske fronte. Tako bo tudi izginila federalna Kitajska, torišče intrig zapadnih velesil in predmet nečloveškega izkoriščanja. Na njenem mestu bo zrasla nova Kitajska, ki bo postala stebel demokracije in socializma na Daljnem vzhodu, na katerega se bodo lahko opirala vsa zatirana ljudstva Azije.

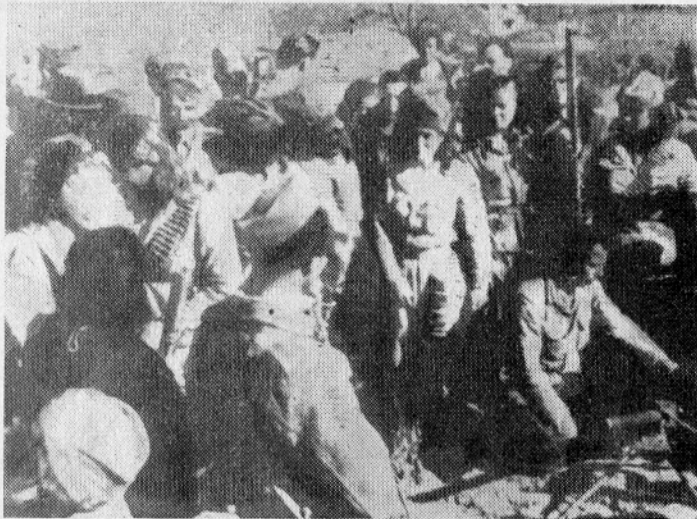
Enako borbo, sicer manj obsežno in do sedaj z manjšim uspehom, vodijo narodi Indonezije, Indokine in Burme.

Vojne grozote, ki presumljivo spominjajo na hitlerjevsko okupacijo, doživlja nesrečen grški narod, ki se lahko zahvali edino e intervenciji zapadnih velesil, če mora še sedaj v gorah braniti svojo svobodo in svoj obstoj. Imperialisti hočejo ustvariti vojaška napadalna oporišča v Grčiji in, da bi uresničili ta načrt, so pripravljeni tudi uni-

čiti ves grški narod, ki krvavi že devet let. Junaški grški partizani vztrajajo v borbi in bijejo fašistične to'pe kljub dejstvu, da te razpolagajo z neizčrpnimi zalogami orožja in streliva.

Ravno v Grčiji bi morali imperialisti spoznati, da ni mogoče streti odpora naroda, ki se bori za svobodo in za mir.

B. D.

Grški partizani se zavedajo, da bodo le z neusmiljeno borbo osvobodili domovino

svojo vlado, taki načrti bodo želi odobravanje in pohvalo »socialistov«, a le Bevin in Schumacher bosta morda divignila mora'o kakemu rezervnemu »fuh rerju«, kot je De Gau'e, ne bodo pa preslepili demokratičnih množic v svetu. Pravi nameni in cilji vsega tega »človekoljubnega« prizadevanja so preveč očitni, da ne bi takoj spoznali vsó hinavščino in prevaro, ki tičita pod plaščem obrambe demokracije in neke sedaj iznajdene at'antske civilizacije.

Režiserji mrzle vojne in stvarjalci vojne psihoze očitno podcenjujejo ogromno moč de-

terja ogromen davek krvi, solz in bede. Pripravlja se odgovor tudi za gospode take vrste. Na kongresu za mir, bodo čuli glas pet sto milijonov ljudi, ki hočejo živeti v miru in z delom zaceliti rane, ki jih je ravnokar končana vojna prizadejala. Na žalost se vojni hujskači ne mejujejo samo na snovanje načrtov in zarot, kjer je mogoče, svoje zločinske načrte tudi uresničujejo.

Premnoge dežele so še danes pozorišče vojnih grozot. Toda povsod ne gre po njihovih načrtih, prav za prav nikjer.

Zmagoslavni pohod močnih

Maocetung

Grških junakov niso mogle uničiti niti ofenzive monarhofašistov niti zime niti ameriški dolarji. Njihov ideal je ideal vseh zaslužjenih ljudstev: svoboda!

IZKUSTVA VSEH OSVOBODILNIH GIBANJ NAS UČE, DA JE USPEH BORBE ODVIŠEN OD TEGA, V KOLIKO SO NJEJ UDELEŽENE ŽENE

Lenin

PRVI MAJ

PARTIZANOV

Tržaškega ozemlja 1945

V razdalji štirih let se partizani Trsta in ozemlja spominjajo svojih najslavnejših dejanj. Ta dejanja se ne nanašajo samo na osvoboditev Trsta, temveč gredo vse tja do začetka partizanske borbe, ki se je razširila na naše ozemlje iz že partizanske Jugoslavije. Naše partizansko gibanje se je močno razširilo z razpadom fašizma in s ključnim razsulo Badoglijeve oblasti. Kot prve partizanske akcije lahko imenujemo borbene poskuse tržaškega proletariata, ki jih je ta podvzel že takrat, ko se je pojavila nevarnost invazije nemških vojaških top v sam Trst. 8. septembra 1943 je bil Veliki trg priča prve manifestacije demokratičnega spila Trsta. Borzni trg vidli po dvajsetih in več letih neukonljive sinove demokratičnega Trsta, ki so se vrnili iz zaporov in internacij. Tržaško ljudstvo sprejme te borbe v svojo sredo kot svoje najboljše sinove. Manifestacija se razširi proti volji odvratnih karabinerjev vse tja do Goldonijevega trga. Ljudstvo se spet strne okoli svojih govornikov. Iz ljudstva plane parola, da naj se odprejo zavori, da se iz njih izpuščijo politični jetniki. Ta parola se spremeni v dejanje. Skupine in skupine borbenih demokratov se navzlic prisotnosti Hitlerjevih hord v Trstu napotijo pred zapore. Zavedajo se, da je potrebno takoj razbiti zapore, sicer bo prepozno. Tako je še isti večer bilo osvobojenih iz Coronea nešteto antifašistov. Trst ni postal že takrat pozorišče pouličnih borb s hitlerjevskimi bandami zaradi sabotaže in preprek, ki so jih delali ljudje, ki so še ostali zvesti fašizmu. Tržaški antifašisti pa se zavedajo, da se morajo združiti z že zmagovalnimi enicami slovenskih in italijanskih partizanov, ki gospodarijo po skoraj vsej Primorski razen Trsta. Miljski hribi, Kras, Vipavska dolina in goriška Brda sprejemajo proletarce, ki prihajajo iz mest. S tem trenutkom se je dejansko pričela borba, ki se je za naše ljudstvo zaključila s prvim majem 1945, takrat ko so tržaški delavci skupno s Titovo armado osvobodili Trst.

Dolga je bila pot, strašne so bile muke naših talcev, ki so padli, mučencev iz rižarne. Poln samozavesti pa je bil korak

zmagajočega partizana, ki je s svojimi akcijami v mestu in na deželi bil sovražnika in njegove hlapce. Vse to trpljenje in vse te zmage, junaštva in podvigi pa imajo svojo epopejo v tržaškem 1. maju.

Prvi maj 1945 zaključil temno dobo, dobo fašizma. Ta prvi maj se je zasidral v duše vseh demokratov našega ozemlja kot njihov dan, dan zmage nad reakcijo, dan, v katerem so dosegli svoje cilje. Sovražnik je pobit. Dolge vrste ujetnikov, ki so pripadali »herrenvolku« iz Hitlerjeve armade, so vidna blianca naše zmage. Collottijeva banda, proslula Guardia Civica, domobranci in beogardisti delajo gorji omenjeni topi častno družino. Večina teh slednjih pa so se kot strupene miši porazgubili po podzemeljskih rovih našega mesta.

Zmagoslavno je nad Trstom zaplapolala rdeča zastava, simbol svobode. Trobojnica s petrokraško zvezdo, italijanske in slovenske, simbol bratstva med našimi ljudstvi, so zaplapolale povsod. Strah je bilo onih, ki so do večeraj hlapčevali okupatorju ter zaradi svojih razrednih in osebnih interesov zaslužnjevali naše ljudstvo. Tržaški delavec iz tovarne, obrtnik in izobraženec so bili oboroženi ter trdno držali oblast v svojih rokah. Zato prvi maj 1945 ni samo prvi maj po 30 letih fašizma, ampak je prvi maj zmage nad vso preteklostjo. Zato se bodo naši prvi maji proslavljali vedno v znamenju 1. maja 1945, v znamenju tistega prvega maja, ko so delavci našega mesta, poštene izobraženci in z njimi kmetje z našega podeželja pohodili in strli za vselej suženjsko preteklost. Tako bo naš prvi maj 1945, prvi maj partizanov, talcev, padlih in zmagovalcev tudi 1. maj 1949. Starim tradicijam tega praznika, dneva borbe, dodajmo skušnje, ki smo jih pridobili v oboroženi borbi proti fašizmu za demokracijo in mir. Večerašnji partizani, današnji borci za demokratične in človečanske pravice našega ljudstva proti imperializmu in neofašizmu, stopamo strnjeni v nezmagljivih vrstah proti vsem tistim, ki bi nam hoteli preprečiti in zatamniti borbena proslava našega prvega maja.

STOKA FRANČ

*Zareli naši pritrjeva zares naši
borci in borci p zveznijske paly. prony, pr*

Združeni v Slovansko - italijanski ljudski
fronti se borimo za ohranitev miru in za
spoštovanje mirovne pogodbe

Samo skupna borba nam bo lahko zagotovila mir,
delo, zaslužek in spoštovanje naših pravic

1000

2345678

1000

1000

Partizani so ostali borci proti imperialistom
in vojnim hujskačem, za mir in demokracijo, za
spoštovanje mirovne pogodbe!

Sluobkoz

Partizani zavzemajo svoj prostor v prvih
vrstah velike, ljudske demokratične fronte
Tržaškega ozemlja

Partizani prvi v borbi za svobodo in prvi
v borbi za mir!

*Partizani prvi v borbi za svobodo in prvi
v borbi za mir!*

Stane
Borden
Borden
Borden II
Markovic
Markovic
Markovic

Markovic

Stane

Stane

Stane

Stane

Stane